

Vida Gábor: Kihúztam belőle kétezer szót és fejezetekre tagoltam, igyekeztem olvasóbaráttá tenni, jól szórakoztam vele, így se lett egy nagy durranás. Bodor Ádám mondta, hogy jó könyv, de nem fogják szeretni sem itt, sem ott. A román fordítást értékelték, többen gratuláltak. Hogy egy magyar író ezt a necces témát elmesélheti, azt nem is gondolták. Nagyon jól fordította Andrei Dósa.

Korpa Tamás: Gondolkoztál esetleg Werner Lukács későbbi sorsán? Egy íróat foglalkoztathat egyáltalán szereplőjének további, meg nem írt élete? Az erős történelmi helyzetek, témák folyamatosan jönnek 1920 után is. Kolozsvár – az *Ahol az ő lelke* és az *Egy dadogás története* után – egy megírt, kész város a számodra, vagy lesz még íróként dolgod vele?

Vida Gábor: Werner Lukácsot elengedtem, ahogy Kolozsvárt is. Azóta írtam egy második világháborús regényt *Senkiháza* címmel, most meg itt van a harmadik a nyakunkon, nem bírom ezt a versenyfutást. Erős fogadalmat tettem, hogy semmilyen első háborús anyagot nem olvasok többé, sem pedig a másodikról, viszont bejártam körülbelül 25 kilométer lövészárkot a Nyárád mentén. Sok lőszermaradványt találok a vízmosásokban, mindenkinek elmondom, hogy ha nagyobb hengeres vasdarabot lát, ne nyúljon hozzá, mert az ördög nem alszik.

A lehullás számontartottsága

ISKY ANDRÁSSAL PRONTVAI VERA BESZÉLGET A *KITELEPÍTÉS* CÍMŰ REGÉNYÉRŐL

„Nem megyek veled
Én is te vagyok érted
Én nem egy másik
te vagyok
és te én vagy
nem egy másik”¹

Prontvai Vera: Juhász Anna irodalmi estjén Vecsei H. Miklós az édesanyád és az édesapád szerelme felől közelítette meg nemrég megjelent, *Kitelepítés* című regényed. Azt mondta, el tudja képzelni, hogy van akkora szerelem, amiért az ember odaáll a Duna-deltába és vállalja a kényszerlakást, a kényszerszermunkát, azt, hogy bántásuk őt akár testileg, akár lelkiileg. Az a szerelem, amely az édesanyádban élt, édesapád vagy Isten iránt volt erősebb?

Visky András: Azt hiszem, hogy nincs olyan szerelem, amely az embert ilyen szabadsággal ruházza fel. A szerelemről való efféle beszéd tulajdonképpen a szerelem filmipar által piacósított változatát veti fel, a mindenkori happy endingek vallását, ami nem egy jó, nem egy

¹ Visky András, *Júlia. Párbeszéd a szerelemről*, Fekete Sas – Magyar Rádió Rt., Budapest, 2003, 45.
Vö. Visky András, *Kitelepítés*, Jelenkor, Budapest, 2022, 108.

boldog vég, hanem piaci esemény. Azt hiszem, hogy ezt a szerelmet mi csak úgy tudjuk valamilyen értelemben fölfogni, hogyha nem emeljük ki az *amor sanctus*, a szent szerelem, a kinyilatkoztatott szerelem hagyományából. Ez egy szerelmi háromszög anyám, apám és Isten között, amit a *Júlia* című művemben már leírtam. Ezt a szerelmet az Isten maga adja. Ő ebben a háromszögben a legföltékenyebb létező. Egyszerre a legfőbb és a legföltékenyebb létező, azért, mert a teremtő Isten számára az ember elvesztése valamilyen értelemben mindig önelvesztés is. Az Ő lelkéből szakad ki egy olyan lélekrész, amelyet az elveszített ember hordozott önmagában. Én ezt a szerelmet mindenképpen az isteni hang meghallása felől tudom csak elgondolni, együtt szólította meg őket, egymás irányába is Ő szólította meg őket. Tehát ez a szerelem belehelyeződik az idő egy olyan vonulatába, amelynek nincs vége egyik vagy másik, vagy mindkettőjük halálával.

Prontvai Vera: Le is írod a regényben, hogy édesanyád megtérése vagy találkozása Istennel mikor és hogyan történik meg. Ahogy olvastam, végig ez volt az érzésem, mintha édesanyád hite tartotta volna meg édesapádat is a hitben.

Visky András: Azt hiszem, jól érzed, én is ezt tapasztaltam. Tanúja voltam apám elveszetség-pillanatainak is időről időre. Olyankor anyám volt mindig nagyon erős, és arra hívta fel apám figyelmét, hogy azon az úton vannak, amelyen lenniük kell, és ez az út a Gondviselő kezében van. De ők a Gondviselést nem úgy képzeltek el, hogy most rossz, de holnap biztos jobb lesz, hanem úgy, mint a lehulló verebecskéket – elveszített embereket – is számon tartó Gondviselést. Tehát hogyha ők olyan verebecskéknek vannak kiszemelve tanúságtevőkként, akik le fognak hullani a történelem ágairól-bogairól, akkor még mindig jól járnak, mert egy számontartottságba hullanak bele, és tulajdonképpen ez lesz az életük kiteljesedése. A bibliai tanításban a halál megfelelője az a mondat, hogy „betelt élettel”. Ábrahámról és Izsákról olvassuk ezt a tüneményes mondatot. Tulajdonképpen nem a halált hangsúlyozza, hanem a beteljesedést egy olyan isteni étellel, amely már az elhívásban magában megjelenik és érzékelhetővé válik. Ebben az elhívásban az elhívott tanú vagy tanítvány megérez valami valóságosat, és ez gazdagítja őt. Minél szabadabban engedi, hogy ez a valóságosság kibontakozzék benne, annál jobban jár.

Prontvai Vera: Neked volt ilyen elhívásod?

Visky András: Igen, volt ilyen elhívásom, talán azért is szoktam azt mondani, hogy nem szívesen folytatok beszélgetést, vagy nem nyitok vitát Isten létezéséről, mert természetlennek tartom ezeket. Én inkább találkozástörténetként fogom fel az Ő létét, amikor kilép az isteni személy a hit tárgyából. Nem is jó ez a kifejezés, nem a hit tárgya, inkább a hit alanya. Kilép ebből a hit által érzékelt, valamilyen értelemben kezelt állapotból, és olyannyira valóságossá válik, mint a gyermeked, mint a feleséged. És amikor visszalép ebből a valóságosságból, akkor sebek maradnak a nyomában. Mint hogyha letépődne rólad egy biztonságot nyújtó felület, és a helyén sebek maradnak. De ezek a sajtások a szeretet sajtásai, vagy ha úgy tetszik, a szerelem sajtásai.

Prontvai Vera: Elmeséled ezt a találkozástörténetet? Több mint négy és fél évet éltél egy lágerben két és fél éves korodtól kezdve. Az első ilyen találkozásod vagy az egyetlen ilyen találkozásod ebben a barakkban történt, vagy egy másikban később?

Visky András: Olyan gyermek voltam, aki folyamatosan benne él a Szentírás nyelvezetében, nos, engem a Szentírás folyamatosan megszólított, napjában többször is. Az isteni közelség nem idegenséget jelentett, hanem folyamatos és magától értetődő volt számomra. Gyermekként láttam angyalokat, érzékeltem az ő közelségüket. A képzelgéseim állandóan kitöltötték az átélt űrt egy gyönyörűséges világgal, és erre én jól emlékszem most is, felidézhető számomra. De az isteni valóságosság egy gyermek számára mást jelent, mint egy felnőtt számára. Én megtapasztaltam, hogy anyámat félholtan elviszik, majd hazahozzák a hullaházból élve. Az az esemény, hogy az anyám ismét megszólított engem, a világot és az emberek számontartottságát olyan valóságossá tette, hogy ez bármikor felidézhető számomra.

Prontvai Vera: Te nem voltál ott a hullaházban a testvéreiddel együtt, amikor kihozták édesanyádat?

Visky András: De, voltam azon a helyen, bár nem annyira konkrétan, mint ahogyan a regényben le van írva. Ez Fetești-en van, a fetești-i kórházban. Fel tudom idézni. Anyám testi közelségét is fel tudom idézni, és azt is, amikor ő belépett a halálba. Azt a gyöngeséget, elképesztő áttetszőséget és feladást. És a visszatérésében annak az érzékelése is felidézhető számomra, hogy élni akar, de sokkal szabadabban most már, mint előtte, miután visszatért közénk a halálból, már nem volt benne annak a görcse, hogy bennünket mindenáron életben tartson. Élni akart, és egy elképesztően megnövekedett bizalom talaján akart élni. Annyit akart élni, amennyit élhet, és annyit akart a gyermekeivel élni, amennyi valamilyen értelemben el van határozva. Bár én ezt nem hiszem, hogy ezek a dolgok Isten részéről el volnának határozva. Isten nem a sorsunk felett trónol, hiszen a sorsunkat megváltoztathatjuk, Istent rávehetjük arra, hogy megváltoztassa az életünknek a menetét. Erről szólnak a gyógyítástörténetek, vagy az arra vonatkozó kiáltások az Evangéliumban, hogy az emberek másképpen szeretnének élni, mint ahogy élnek. És ez a másképpen való élés általában meg is adatik nekik. Erről szól az Ószövetségben például Sámuel próféta születésének körülménye, amikor Hanna ráveszi az Úristent arra, hogy egy más életutat adjon neki. Nekem meggyőződésem az, hogy Isten számára nem mindig öröm, ha túl könnyen elfogadjuk a helyzetünket, amiben éppen vagyunk. Szerintem meg kell küzdeni vele, az embernek el kell jutnia oda, ahová Jákobnak. Oda, hogy a csipője kiforduljon, miközben küzd az angyallal. Egy ilyen találkozás után megváltozik a lépéseink ritmusa, és ez a ritmus később a saját ritmusunkká válik. A küzdelem után Jákob megkapta az Izrael nevet, ami nem jelent egyebet, mint: „az, aki megküzdött Istennel és legyőzte őt”. A mi mindenható Istenünk egy legyőzhető Isten.

Prontvai Vera: Miután édesanyádat kiszabadítottátok a halottasházból, a regényben a *Mennyei Jeruzsálem* című fejezet következik, mégpedig egy egészen elvont, láto-

másba hajló nyelven megfogalmazott fejezet. Édesanyádra hivatkozva sokszor le is írod már ezt megelőzően a regényben, hogy várja a Mennyei Jeruzsálemet. Ez ebben a fogság–szabadság olvasatban mit jelentett édesanyád számára?

Visky András: Ezt a fejezetet a Jelenések könyve révületében próbáltam megírni. A Szentírás utolsó könyve ez, és egyben az egyik legtüneményesebb szentírási fejezet. Poétikusabb és pontosabb leírása annak, ami felé a hitünk szerint haladunk, és annak, hogy mi tulajdonképpen egy szövetség részei vagyunk. A Jelenések könyvében leírt városban azt látjuk, hogy szerepel benne a tizenkét törzs, Jákob gyermekei, szerepelnek benne az apostolok... Kapukon keresztül megyünk be a városba. Elképesztő gazdagságú drágakövek, féldrágakövek díszítik ezt a várost, az isteni fény kiáradásának az állapota ez. Ez a város, ez pedig nem valahol ott van, hanem ez egyszerre van *itt* is és *ott* is. Ez a város megfogalmazódik már a szeretet himnuszában is, abban a gyönyörű nyelvi leleményben, hogy most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre, tehát arcból arcba látunk majd. Az arcok közelsége jelenti a mennyei Jeruzsálemet. A mennyei Jeruzsálem érzékelése nélkül mi nem tudnánk a hitünkben élni, csak árulókként. Az, ami megakadályoz bennünket abban, hogy ne legyünk árulóivá annak, akik vagyunk, vagy akiké lettünk a szeretet Istenében, az éppen a mennyei Jeruzsálem valóságossága és érzékelése. Ez a békesség, a beteljesedett békesség városa. A korábbi kérdésed kapcsán is fölmerült ez, hogy nem a lehullás elkerülése, a verebecske lehullásának az elkerülése a mi hitünk, hanem a lezuhanás számontartottsága. Tehát most már a verebecske belehull ebbe a városba, a verebecske fölfele hull le. És az édesanyámnak ezt kellett elfogadnia, ami nagyon magasrendű hitet jelentett, hiszen a gyermekével kapcsolatosan kellett elfogadnia ezt. Édesanyám sokszor mondta nekünk, hogy az önmaga elvesztése számára egy elfogadható fejlemény lett volna. Ő önazonos volt ezzel a lehetséges kibontakozással. Arra azonban nem volt fölkészülve, hogy megszületnek a gyermekei, és megváltozik számára a világ érzékelése, mert a születésünktől kezdve már a gyermekein keresztül érzekelte a világot. És nem csak a világot, hanem a saját Istenét, a saját hitét, a saját hitének a csapdát, a megpróbáltatásokat is.

Prontvai Vera: Most hogy a *Mennyei Jeruzsálem* című fejezetet párhuzamba állítottuk a Jelenések könyvének látomásosságával, jutottam arra a meglátásra, hogy a *Kitelepítésnek* van egy genezise, ahonnan elindul. Ezt értelmezhetjük úgy, hogy megszületnek sorban a gyerekek. Létrejön egy szerelmi történet – akár Istenről, akár az édesanyád vagy édesapád kapcsolatáról van szó –, és az Énekek éneke mintájára is beleivódik ebbe a prózai szövegbe. És hát ott van az Egyiptomból való szabadulás és a fogság földje az Ószövetségben, a ti családok életében is egyfajta oppozícióként. Tulajdonképpen te a Szentírás könyveit írtad át a saját családtörténetekre, vagy a saját történeteket helyezted bele a Szentírás könyveibe. A regény a Jelenések könyvének látomásosságával végződik. Fejből nem tudom idézni, de benne van „a lélek ott fúj, ahol akar” gondolatsor is, vagyis a páli levelek szintén beépülnek a regény struktúrájába, és sok a *Kitelepítésben* a krisztusi példázat... Ezt a struktúrát tudatosan építetted így fel, vagy sugallatként ajándékba kaptad?

Visky András: Ez egy poétikus szöveg, tehát a lélek ott fújt, ahol akart. Sok mindent kaptam ajándékba, és nagyon sok felismerésem van a könyvben elrejtve. A megírás közben is részesültem privát kinyilatkoztatásokban.

Prontvai Vera: Mondj, kérlek, konkrét példát!

Visky András: Mózes temetésének a jelenete. Olvassuk, hogy Mózes úgy beszélt Istennel, mint ahogy ember beszél a barátjával, tehát színről színre. Az arcuk olyan közel volt egymáshoz, hogy szinte érintették egymás arcát. Akkor viszont elgondolható az, hogy Isten, amikor eltemeti Mózeset, a hozzá legközelebb álló embert és barátot, akkor meginog abban, hogy eltemesse. Mintegy felajánlja Mózesnek azt, hogy inkább ő temesse el őt, semmint Isten temetné el Mózeset. Tehát abban a leírásban egy helycsereajánlat van, csakhogy Mózes leleményességén múlt az, hogy ne engedje azt, hogy Isten kitűnjön a világból. De látjuk, hogy ennek is az *amor sanctus*, a szent szeretet a formája: egyszer csak nem tudunk különbséget tenni egymás között, mert te én vagyok, én meg te vagy. És ennek a megélése nagyon felszabadító tud lenni. Bizonyára vannak más ilyen történettöredékek is, fel is vetődött ez bennem, hogy ezeket kiemeljem. Ami még ennél is fontosabb számomra, az Elizeus és Isten párbeszéde a Kármel-hegyen.

Prontvai Vera: Mintha ez is benne lenne a regényben...

Visky András: Benne van. Felfoghatatlanul véres története ez az Ószövetségnek. Gyermekes csúfolják a kopasz prófétát, és akkor kijön egy medve az erdőből, és széttépi őket. Elizeus ráveszi Istent arra, hogy emelje ki a Szentírásból a bosszúnak bármilyen lehetőségét. A könyv megírása közben jelent meg előttem annak a lehetősége, hogy tulajdonképpen ez sem más, mint a krisztusi eseménynek a bejelentése.

Prontvai Vera: Ez a rész akkor van leírva a kötetben, amikor édesapád már visszatér hozzátok a börtönből. Hét év börtönbüntetés után ti kikerültök a Duna-deltából, és amikor már együtt vagytok újra, akkor mintha édesapád erről prédikálna, és ez a példázat akkor bukkan fel a regényedben. Hol van a párhuzam? A gyerekek széttépessége és a lágerből szabadult gyermekek széttépessége között?

Visky András: Pont itt, a bibliai gyermekek széttépessége és a mi széttépességünk között van a párhuzam. Ugyanis az történik, hogy miután apám hazajön, mi attól kezdve nem az édenkertben élünk. Hanem egy másik, még nagyobb fogságban.

Prontvai Vera: Ekkor kezd a könyv igazán nyomasztóvá válni. Mintha a fogságba vetett kisgyerek végre megérkezett volna a valódi családi körbe, és ettől kezdve a bizonytalanság, a félelem, a kétely jelenik meg benne, amelyet eddig nem ismert, vagy nem volt érzékelhető számára.

Visky András: Mert beindult a felnőtté válás folyamata számára, és egy országnyi lágerben kötött ki. Fel kellett fedeznie azt, hogy azok az istentapasztalatok meg

hitélmények, amelyekben neki gyermekként volt része, és amelyek megnyitották a lelkét a világ misztikus érzékelése irányába, azok most átkerülnek a felnőttiségnek egy egészen más szakaszába. Ettől kezdve már neki magának kell megfizetnie a dolgokat, nem csak a szüleinek. 1985-ben alanyi jogon váltam ellenzékivé Romániában, akkor Szatmárnémetiben éltem a feleségemmel, és akkor született meg két gyermekünk. Felfedeztem, hogy amikor alanyi módon kerülök a meghurcoltatás, a szenvedés helyzetébe úgy, hogy már nekem is vannak kisgyermekeim, akkor már minden árat nekem kell megfizetnem. Az emberben ilyenkor megjelennek a kötelességek, és ezek felnőtté teszik őt a hitben. Nem lehetett pl. karrierem. Elkezdtem írni, de nem dolgozhattam a kultúrában. A titkosszolgálati irataim között megtalálható a Securitatének az a végzése a kolozsvári városi pártbizottság számára, hogy engem semmiképpen ne vegyenek fel a kolozsvári színházhoz, mert én nem dolgozhatok a kultúrában. Ki kellett alakítanom egy alternatív életet.

Prontvai Vera: Attól félték, hogy megírod a *Kitelepítés* című regényt?

Visky András: Többek közt attól félték, igen, mert látták, hogy kontrollálhatatlan vagyok. Fel kellett ismernem azt, hogy egy diktatúrában nem szabad karriert befutni, mert ha karriert futsz be, azt ingyen nem tudod megcsinálni. Nagyon komoly számlákat kell kifizetned, de erkölcsileg. A vagy-vagy állapotokból tudjuk igazán megérteni egy rendszer működését, és nem a puha állapotokból. Örülök ennek, mert nagyobb tétellel kellett játszanom, és ezt fiatalon ismerhettem fel. Örülök annak, hogy nem váltam árulóvá. Nem azért, mert erős vagyok, hanem nekem lehetetlen volt, hogy árulóvá váljak. Nem az istenemet nem akartam elárulni, hanem az apámat és az anyámat. Én nem egy elvont teológiai megfontolás nyomán jutottam erre a döntésre. Én szerettem ezeket az embereket, apámat és anyámat, láttam, min mentek keresztül. És azt is láttam, hogy boldogok voltak. Az ember ilyenkor azt mondja a szívében, hogy én is szeretném ezt a boldogságot valahogy át- és megélni.

Prontvai Vera: Azt is írod a regényben édesapád kapcsán, hogy amikor a lelkesztársai vagy barátai beszélgettek vele, akkor azt mondták neki rátok, gyerekekre hivatkozva, hogy legalább miattatok adja fel az elveit. És erre ő azt válaszolta, hogy de hát épp miattatok nem teszi ezt meg. Van olyan testvéred, aki megtette?

Visky András: Nem, egyik testvérem sem tette meg. És ez is nagyon fontos jele annak, hogy a szüleim úgy léptek ki a láthatóan élők sorából, úgy hagyták ott ezt a világot, hogy egyik gyermekük esetében sem kellett szembesülniük az árulásnak még a minimumával sem. Az apám indoklása valóban ez volt, hogy a gyermekei érdekében nem alkuszik meg. Ez a letartóztatása előtti időkből hangzott el, majd a börtönben is lezajlott ez a beszélgetés, és azután később is. Krisztus nemcsak az egyházon kívüli lelket váltja meg, hanem az egyházat magát is megváltja, és az egyháznak magának szüksége van arra, hogy újra és újra Krisztus megváltásában részesüljön. A megváltás nem egy befejezett múlt. A megváltás annak az igénye, hogy a megváltásban részesüljek, és hogy ez megújuljon számomra életem erős pillanataiban.

Prontvai Vera: A Mennyei Jeruzsálem oppozíciója a regény vége felé Európa.

Visky András: Az ember saját életére vonatkozó kísérletei mindig nagyon konkrétak. Valahogy mindig létre akar hozni egy olyan berendezkedést, amelyben a biztonságot szavatolja a saját polgárainak, az előmenetelt, a tehetségek kibontakozását és beteljesülését, a szabadság megélésének lehetőségét, a szabadság garanciáit és így tovább. Akkor, amikor a kilencvenes években, mindjárt '89 után felvetődött az Európához való tartozásnak ez az ígérete. Az én nemzedékem számára nagyon-nagyon fontos volt. Azért volt fontos ez számomra is, mert egyfelől ebben a műveltségben nőttem fel, a nyugati kultúrában. És ezt a műveltséget a Biblia alapozza meg.

Prontvai Vera: És kiléptél belőle, ahogy szabadultatok a fogságból.

Visky András: Igen, de ez azért nagyon megalapozta a gondolkodásmódomat.

Prontvai Vera: Te a fogságban beleágyazódtál a Szentírás-történetbe, és az az érzésem, hogy a regény vége felé kilépsz abból a burokból, amelyben ez a történet tartott téged.

Visky András: Mindig a mennyei Jeruzsálem volt a megoldás számomra, és nem Európa. Azon kezdtem el gondolkodni a regény írása közben, hogy mikor hallottam ezt a szót – Európa – először. Rájöttem arra, hogy én nem Európaként hallottam ezt a szót, hanem egy szóösszetételként hallottam, mégpedig Szabad Európaként, sőt, Szabad Európa Rádióként. És megjelentek előttem azok az emlékek, ahogy apám hallgatja a rádiót, a Szabad Európa Rádiót és a BBC-t, valamint a Vatikáni Rádiót. Egyébként emlékszem arra, hogy nagyon szerettem hallgatni ez utóbbi zsolozsmaközvetítéseit. Visszavitt a lágerbe, ahol egy görögkatolikus pap barakkjába jártunk szentmisére. Neki is nagy szerepe volt abban, hogy nagyon hamar megtanultunk románul, ő ugyanis nem tudott magyarul, bár Csángóföldről származott.

Prontvai Vera: A görögkatolikus pap kapcsán jut eszembe, volt egy pontja a regénynek, amikor a barakkban összegyűlő közösség a szentmisén alig várta, hogy a víz valóban vérré, a kenyér pedig valóban testté váljon, de valahogy ez nem akart megtörténni. Ezt a regényen kívül is így látod? Mármint azt, hogy ez nem sikerülhet egy szentmisében?

Visky András: Ez egy éhes gyermeknek a nézőpontja. Egy gyermeké, aki folyamatosan éhezik, és azt hallja, hogy a szentmisében valóságos kenyér és valóságos hús lesz, és a gyermek csak ebben a valóságosságban tud gondolkodni. Ez a jelenet ott a regényben a gyermeki humornak a jelene egyzersmind. A gyermek úgy értelmezi, hogy a hívek jajgató énekeket énekelnek, jaj, szegény papnak most ez az átváltoztatás megint nem sikerült, hiszen nem hozta ki az ikonosztáz mögül azt, amit megígért. De mégis megtörténik az átváltozás, ugyanis miután Pătrașcu papot hazaengedik, és mi mégis megyünk az üres kápolnabarakkba, akkor egyszer csak kijön onnan egy valóságos személy, aki kiszabadít bennünket a lágerből. Tehát a valóságos átváltozás

mégiscsak megtörténik. Ez az átváltozáseseemény esztétikai megközelítése. De én jól emlékszem ezekre a misékre, és jól emlékszem arra, hogy az egyik télen megvártam, hogy a hívek mind kijöjjenek a kápolnabarakkból, és belopakodtam és megcsókoltam a földet. Ugyanúgy, ahogyan a mélyen hívó görögkatolikus Romulus Pop nevű kántor is mindig megcsókolta a fogság földjét, mielőtt kijött volna ebből a barlangból. És megdöbbenett a hit hidegsége, olyan testi érzetet hoztam el ebből a térből, ami állandóan értelmezteti velem azt, hogy tulajdonképpen a fogság földje nem biztos, hogy rajtunk kívül van, lehet, hogy bennünk van. És mi magunk hordozzuk ezt a fogságot, és a szabadításnak belül, bennünk is végbe kell mennie, nem csak kívül.

Prontvai Vera: Arra, hogy ezek a fogsághelyzetek bennünk vannak, erre több beszélgetésben vagy nyilatkozatodban is utaltál már. Úgy fogalmazol, hogy amikor az Isten kivonja magát a történelemből, akkor az idő mérhetetlenné válik. Van ilyen, hogy Isten kivonja magát a történelemből?

Visky András: Az ember nézőpontjából mindenképpen van ilyen. Nekünk soha nem szabad a szenvedőknél többet tudnunk. Nem szabad a szenvedőnél okosabbnak lennünk, mert az a farizeusság definíciója. Ahol felvetődik az „Isten, hol vagy Te?”-kérdés, ott nekünk nem szabad okos dolgokat mondanunk a szenvedőknek. Csendben kell maradnunk, és bele kell lépnünk a szenvedés okozta vákuumba. Ha az egyház nem ezt teszi, akkor egy olyan uralmi helyzetben, és olyan biztonságban van, amely biztonságot Krisztus nem ígért meg a saját egyházának. Nem szeretnék ebben sem túl fennhéjázó lenni, de nem hiszem, hogy ne jutnánk időről időre olyan helyzetbe, amikor a nyelvi késztetünk – ez a hit nyelvét is jelenti – ne válna üressé, használhatatlanná, értéktelenné. Vannak olyan helyzetek, amikor az ember csak artikulálatlanul tud üvöltözni, és akkor hagyni kell, üvöltözzön artikulálatlanul. Nekünk pedig az a feladatunk, hogy mi is addig üvöltözzünk artikulálatlanul azzal az emberrel, azzal a testvérünkkel, ismerttel vagy ismeretlennel, ameddig énekbe nem hajlik ez az üvöltés. Úgy léphetünk be mások szenvedésébe, hogy levetjük a sarunkat, és azt mondjuk, hogy szent ez a hely. Mindegy, hogy az az ember keresztény vagy nem keresztény, az emberi szenvedésben meg tud jelenni Krisztus szenvedése.

Prontvai Vera: Milyen megoldást hoz a *Kitelepítés* a fogsághelyzetekre?

Visky András: Erős szó a megoldás. Egy szépirodalmi műnek nem ez a feladata. Azt tudja elvégezni pl. ez a regény, és ha ezt el is végzi, akkor ez nagyon nagy dolog, hogy felismerjük a fogsághelyzeteinket. Megerősít bennünket abban, hogy fogsághelyzetben vagyunk ugyan, de fontos az, hogy közben egymás szemébe tudjunk nézni. Ne legyenek hátsó gondolataink, ne engedjük, hogy bizonyos helyzeteknek a tárgyává váljunk, ne engedjük, hogy tömegemberré legyünk. A hívő ember politikai szubjektum is, ugyanakkor ez azt jelenti, hogy a saját szabadságát, taktikai megfontolásokból sem kívánja feláldozni. Ennyit tehet ez a könyv, ennél talán sokkal többet nem. De minthogy ez egy Biblia-könyv, talán lehet szárnyas ajtó is, vagy egy ennél sokkal kisebb és szerényebb ablak, ami rányitja az olvasó életét egy sokkal tágabb idő érzékelésére. Annak a lehetőségére, hogy az ő élete egy nagyon fontos és nagy történetnek a része.